

TRÁPENÍ MŮŽE BÝT KULTIVACÍ. ALE PŘESTÁVÁ TAK BÝT TRÁPENÍM?

JAROSLAV PEREGRIN, Filosofický ústav AV ČR Praha & Filozofická fakulta Univerzity
Hradec Králové, ČR

PEREGRIN, J.: Vexing can be Cultivation. But does it then Cease to be Vexing?
FILOZOFIA 72, 2017, No. 7, pp. 581-585

This article responds to the criticism of M. Zach, who challenges my view that it makes no sense to try to prove metaphysical realism. I argue that Zach's criticism is based on several confusions and that the conclusion he eventually reaches is not far from what I have been claiming from the beginning.

Keywords: Metaphysical realism – Science – Truth – Correspondence

Ve své recenzi knihy Tomáše Marvana *Realismus a relativismus* (Marvan 2014), jsem pokusy o ukončení sporu mezi realismem a relativismem definitivním prokázáním jednoho z těchto stanovisek s nadsázkou nazval „trápením ducha“ (Peregrin 2014). S překvapením jsem zjistil, že diskuse, která na tuto recenzi navázala (Marvan, 2015; Peregrin 2016), je už exportována i do zahraničí – probírá se v článku, ve kterém Martin Zach v reakci na ni hovoří o „výkladu realismu“ jako o „kultivaci ducha“ (Zach 2017).

Poznamenejme, že to, co hlásá Zach titulkem svého článku, není v rozporu s tím, co jsem napsal já, neboť „trápení“ není nutně v rozporu s „kultivací“ – myslím, že mnoho lidí například trápí své tělo v přesvědčení, že ho tím kultivují. Podobně i angažování se ve sporu mezi realismem a relativismem, podobně jako angažování se v jiných, třeba sebescholastičtějších disputacích, může být užitečnou „mentální gymnastikou“. Moje kritika mířila na to, že bychom si neměli dělat naději, že to je více než jen taková mentální gymnastika, tj. že ten spor můžeme jednou provždy rozetnout nějakým důkazem. (A já mám pocit, že pokud se ve filosofických diskusích taková mentální gymnastika *příliš* rozmůže, dělá to z filosofie jalovou zábavu pro zasvěcené.) Psal jsem, že je přirozené přijmout realismus, ale že nemáme chtít nějaký jeho důkaz, protože to není prokazatelná empirická teze, ale spíše něco jako kantovská „regulativní idea“.

Zach se ale neomezuje na poukaz na to, že dispute o realismu mohou kultivovat ducha. Píše, že „podíváme-li se ovšem blíže na to, co říkají autoři, kteří se angažují v debatách o vědeckém realismu, nabídnou se nám zcela jiný obrázek“ [než jaký předkládám já] (Zach 2017, 383). Než se podíváme na to, jaký je to obrázek, rád bych ale zopakoval, co jsem já říkal (a co ne).

Tak zaprvé, moje dispute s Marvanem se netýkala nijak specificky filosofie vědy. (Říká-li Zach (2017, 382), že „Peregrin... ve své argumentaci odkazuje i k tomu, čemu se říká vědecký realismus a antirealismus“, je to přinejmenším matoucí – termín „vědecký rea-

lismus“ se v mých textech neobjevuje.) Týkala se tzv. „postanalytických filosofů“, jako jsou Quine, Davidson, Rorty, Putnam či Goodman, které Marvan probírá ve své knize; a týkala se tzv. *metafyzického realismu*. To je, podle *Stanford Encyclopedia of Philosophy* následující doktrína (můj překlad): „Podle metafyzického realismu je svět tak, jak je, nezávisle na tom, jak mají lidé nebo jiní vědci za to, že je. Předměty, které svět obsahuje, spolu s jejich vlastnostmi a se vztahy, do kterých vstupují, ustanovují povahu světa a tyto předměty existují nezávisle na naší schopnosti zjistit, že tomu tak je. Pokud by tomu tak nebylo, argumentují metafyzičtí realisté, nemohlo by být žádné z našich přesvědčení o světě objektivně pravdivé, protože pravdivá přesvědčení nám říkají, jak se věci mají, a přesvědčení jsou objektivní, jsou-li pravdivá či nepravdivá nezávisle na tom, co si kdo může myslet“ (Khlemtzos 2016).

Metafyzičtí realisté tedy tvrdí nejenom to, že svět je na nás nezávislý, ale že má svou strukturu nezávisle na nás a že naše poznání tohoto světa je pravdivé tehdy, když nám říká, že se věci mají tak, jak se skutečně mají. Metafyzický realismus tedy neříká, jak to charakterizuje Zach (2017, 381), pouze to, že „že svět existuje nezávisle na lidské mysli, jazyku a kultuře“, ale že má nezávisle na tom zcela určitou strukturu; a neříká také jenom to, že tvrzením vědy bychom měli přisuzovat pravdivostní hodnotu, ale že jejich pravdivost spočívá v něčem jako korespondenci s onou inherentní strukturou skutečnosti.

Já, velmi zjednodušeně řečeno, tvrdím následující: To, jaká je struktura světa, nám říkají naše nejlepší vědecké teorie. To znamená, že výrok „naše vědecké teorie postihují strukturu světa“ je analytická, a nikoli empirická pravda. Takže říci, že nějaká teorie postihuje strukturu světa, neznamená vysvětlit, proč je pravdivá, znamená to jenom opakovat, že je pravdivá, jinými slovy. Takže spor mezi realisty, kteří říkají „struktura světa je na nás nezávislá a naše teorie jsou pravdivé a úspěšné proto, že ji postihují“ a relativisty, kteří říkají „naše teorie udělují světu jeho strukturu a tento svět má tedy tu strukturu, kterou má, díky tomu, že některé z nich jsou úspěšné, a tudíž pravdivé“ mi připadá bezobsažný. (A upřímně řečeno mi připadá, že tohle všechno jsou jenom truismy, se kterými by těžko někdo měl mít problém.)

Bude užitečné také zdůraznit, co rozhodně *netvrdím*: Rozhodně netvrdím, že svět na nás není kauzálně nezávislý. (Nepochybuji o tom, že když vyskočím z okna ve dvacátém patře, pak se nejspíš zabiju, bez ohledu na to, zda si myslím, že se zabiju, a zda chci, abych se zabil.) Netvrdím ani to, že výroky vědy nemají pravdivostní hodnotu. (Nepochybuji o tom, že jsou ve velké většině pravdivé či aproximativně pravdivé.) A netvrdím ani to, že struktura našeho světa je dána naším myšlením či naším jazykem. (Tvrdím jenom to, že nedává smysl prokazovat, že to tak není.)

Nyní je tedy podstatné, jak se podle Zacha dá prokázat realismus, a jaký je onen „úplně jiný obrázek“, který slibuje předvést. Zach píše: „Jeden z klíčových zlomů nastal na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let dvacátého století, kdy se realisté i antirealisté shodli na metodologii, jakým způsobem by se mělo při prokazování či vyvracení realismu postupovat“ (Zach 2017, 383). To mi, autor odpustí, zní jako naprosté sci-fi. Kdy a jak se dohodli? V roce 1980 publikuje Rorty svou knihu *Philosophy and the mirror of nature* (Rorty 1980), ve které velmi vehementně argumentuje proti možnosti takového vyvracení;

v témže roce publikuje Putnam článek „Models and reality“, ve kterém zpochybňuje východiska metafyzického realismu (Putnam 1980); v roce 1984 publikuje Goodman svou knihu *Of mind and other matters*, ve které pokračuje v argumentaci, že něco jako na člověku nezávislá struktura světa nedává smysl (Goodman 1984). Nejde mi teď o to, do jaké míry lze těmto filosofům dát za pravdu, jde o to, že hovořit o tom, že by se títo filosofové (a připomínám, že o nich byla moje polemika s Marvanem) shodli na metodologii, jakým způsobem by se mělo při prokazování či vyvrácení realismu postupovat, nemá opravdu nic společného se skutečností.

Ale ať už se na tom někdo shodl nebo neshodl, to nejpodstatnější je, jak se podle Zacha dá takové potvrzení či vyvrácení provést. A tady jsem ze Zachova textu skutečně na rozpacích: ač jsem se domníval, že tohle by měla být jeho hlavní pointa, nic takového v tom textu nakonec nenacházím. Autor nejprve píše o Laudanovi, který argumentuje „že bychom měli přistupovat pesimisticky k tvrzení, že naše současné vyspělé a úspěšné vědecké teorie jsou aproximativně pravdivé a entity, o nichž se v daných teoriích mluví, skutečně existují“ (Zach 2017, 384). Nemám pocit, že tohle nějak souvisí s tím, co říkám já: jak už jsem konstatoval, já ani v nejmenším nepochybuji o tom „že naše současné vyspělé a úspěšné vědecké teorie jsou aproximativně pravdivé a entity, o nichž se v daných teoriích mluví, skutečně existují.“ Poté Zach píše o „strategiích“, kterým „je společné to, že na základě studia vědy a její historie nacházejí pozoruhodnou kontinuitu jistých konstituentů, z nichž některé se týkají matematických rovnic, stability entit v laboratorních vědách či toho, jak se dnes jednotlivé vědy vzájemně prolínají“ a konstatuje, že „že smysl, v němž autoři vstupující do debat o vědeckém realismu mluví o prokazování či vyvrácení, je poměrně jasný“ (Zach 2017, 384). Ale v okamžiku, kdy bych očekával, že onen smysl odtažní, pokračuje „studium vědy a její historie má vliv na to, jak se uvažuje o vědeckém realismu“. A nakonec formuluje „pointu“: „v principu víme, jakým způsobem můžeme pozici vědeckého realismu prokázat či vyvrátit“ (Zach 2017, 384). Obávám se, že jediné, co se z jeho textu dozvídáme, je to, že prokazování či vyvrácení by se mělo odehrávat skrze „studium vědy a její historie“. Ale *jak* bychom měli metafyzický realismu prostřednictvím takového studia potvrdit nebo vyvrátit?

Poté se Zach, v dalším oddílu svého článku, obrací k otázce vysvětlení úspěchu vědy. Podobně jako Marvan se kloní k názoru, že neprokážeme-li realismus, tedy neprokážeme-li, že naše vědecké teorie postihují na nich nezávislou strukturu reality, nebudeme mít žádné vysvětlení pro úspěchy naší vědy a tyto úspěchy tedy budou vypadat jako zázrak. Já se přiznám, že mi celá tato úvaha připadá poněkud scestná. Proč je naše věda úspěšná? No pochopitelně proto, že už ji praktikujeme nějaký čas a zdokonalili jsme se v ní, metody, které nefungovaly, jsme opustili a ty, které fungují, dále rozpracováváme. Není to dostatečné vysvětlení?

Představme si, že si položíme obdobnou otázku týkající se nějaké jiné lidské činnosti. Proč je tak úspěšné naše kuchařství? Jak to, že naši nejlepší kuchaři dokážou uvařit tak výborná jídla? No přece proto, že se v tom jejich předchůdci staletí zdokonalovali, opouštěli recepty, které nevedly k ničemu dobrému a zdokonalovali ty, které měly úspěch. A teď si představte, že přijde někdo a bude říkat, že potřebujeme nějaké *další* vysvětlení –

že pokud tomu není například tak, že ti naši kuchaři trefují nějakou esenci vaření či posti-
hují inherentní strukturu gastronomie, bude jejich úspěch záhadou. Bude to dávat nějaký
smysl?

Zach si pokládá otázku, jak to, že funguje rentgen; a dospívá k závěru, že „z úspěchu
teorie či přístroje můžeme usoudit na aproximativní pravdivost teorie či teoretických me-
chanismů“ (Zach 2017, 386). Ale to je přece přesně to, co já ze svých pragmatistických pozic
tvrdím. To, že teorie fungují, je dobrým důvodem pro to, abychom se domnívali, že to co
tvrdí, je pravda a že entity, o kterých hovoří, existují. Měl jsem ale za to, že Zach chce tvrdit
opak, to jest, že naopak existence oněch entit je důvodem, proč jsou tyto teorie pravdivé.

V závěru tohoto oddílu Zach píše: „Antirealisté na vědecké teorie nahlízejí jako na
jakési černé skříňky, které neznámo proč fungují“ (Zach 2017, 387). Aniž bych se já chtěl
stavět na pozici antirealistů, proč „černé skříňky“? Je kuchařství „černou skříňkou“, po-
kud nebudeme chtít tvrdit, že postiňuje strukturu gastronomie? Proč by nám nemělo stačit
vysvětlení, že se naše teorie v rámci vývoje stávají zřejmým procesem dokonalejší a do-
konalejší? Zach pokračuje: „Není to tak, jak říká Peregrin (2016, 125), že by podle realistů
úspěšné teorie kromě toho, že jsou úspěšné, ještě navíc odrážely strukturu skutečnosti.
Podle realistů je to totiž tak, že teorie jsou úspěšné právě proto, že zhruba odrážejí struk-
turu skutečnosti“ (Zach 2017, 387). Pokud není odrážení skutečnosti vlastností, kterou
mají teorie „navíc“ ke své úspěšnosti (tj., pokud to není ještě *jiná* vlastnost), jak můžeme
tím prvním vysvětlovat to druhé? Jak můžeme jedním dechem říkat, že něco má vlastnost
A, protože to má vlastnost *B*, a odmítat, že *B* je jiná vlastnost než *A*?

V poslední části svého článku probírá Zach některé diskuse, které se odehrávají
v nedávné a v současné době v rámci filosofie vědy. To je, myslím, v podstatě záslužná
činnost: česká filosofie je anomální tím, že se v ní velmi málo pěstuje onen druh filosofie
vědy, který je mainstreamem na západ od našich hranic a na který se odvolává Zach;
a příslušná osvěta je tedy podle mne velmi žádoucí a chvályhodná. Píše ovšem i o tom, že
vědecké teorie ne vždy „popisují svět tak, jak je“ (Zach 2017, 388) a že „řeč o korespon-
denci modelu s modelovaným systémem je přinejlepším vysoce problematická“ (Zach
2017, 389). Výborně, to je přesně to, co tvrdím já.¹ Neměl by s tím ale realista Zach
nesouhlasit? Copak není základní ingrediencí metafyzického realismu přesvědčení, že naše
teorie jsou pravdivé a užitečné proto, že „porcují přírodu tam, kde má skutečně klouby“?
V závěru Zach konstatuje: „Domnívám se, že při řešení otázky vědeckého realismu sku-
tečně o pokroku mluvit můžeme, neboť původní představy se ve světle bližšího zkoumání
ukázaly poměrně naivními“ (Zach 2017, 389). Nevím, jestli mu rozumím dobře, ale
z kontextu se mi zdá, že to, co Zach říká, je zhruba následující: Původně jsme si mysleli,
že realismus je nějaké přímočaré přesvědčení (nějaké takové, jaké jsem já v úvodu citoval
ze SEP). Pak jsme ale zjistili, že realismus je něco mnohem složitějšího. To mi ale trochu
připomíná bájně zprávy Rádía Jerevan: metafyzický realismus je sice obhájitelný, ale už
není metafyzický a už to vlastně ani není realismus.

¹ Například o tom, jakou podobu nabývá budování vědeckých modelů v případě logiky, je kniha,
která právě vyšla a na které jsem se autorsky podílel – viz Peregrin a Svoboda (2017).

Literatura

- GOODMAN, N.: *Of Mind and Other Matters*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press, 1984.
- KHLENTZOS, D.: Challenges to Metaphysical Realism, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2016 Edition), Edward N. Zalta (ed.),
URL = <[hps://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/realism-sem-challenge/](https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/realism-sem-challenge/)>
- MARVAN, T.: *Realismus a relativismus*. Praha: Academia, 2014.
- MARVAN, T.: Lze rozřešit spor mezi realismem a konstruktivismem. *Filosofie dnes*, 7 (2), 2015, 96-103
- PEREGRIN, J.: Realismus, relativismus a trápení ducha. *Filosofie dnes*, 6 (2), 2014, 64-74.
- PEREGRIN, J.: Tak dobře, trapme ještě chvíli ducha. *Filosofie dnes*, 8 (1), 2016, 121-127.
- PEREGRIN, J., SVOBODA, V.: *Reflective equilibrium and the principles of logical analysis*, New York: Routledge, 2017.
- PUTNAM, H.: Models and Reality. *Journal of Symbolic Logic*, 45, 1980, 464-482. Český překlad
Modely a realita in: Peregrin, J. (ed.): *Logika 20. století: Mezi filosofií a matematikou*. Praha: Filosofía, s. 391-422.
- RORTY, R.: *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton: Princeton University Press, 1980; český překlad *Filozofie a zrcadlo přírody*. Praha: Academia, 2012.
- ZACH, M.: Vědecký realismus jako kultivace ducha. *Filozofia*, 72 (5), 2017, 381-391.

Jaroslav Peregrin
Filosofický ústav AV ČR
Jilská 1
110 00 Praha 1
Česká republika
e-mail: peregrin@flu.cas.cz